

AMEA – müstəqil dövlətçiliyin xidmətində

III MƏQALƏ

Vaxt gələcək, insan öz fikirlərini ən uzaq məsafələrə göndərə biləcək.

Nikola TESLA

Yeni vəzifələr və istiqamətlər

2023-cü ildə həyata keçirilən fəaliyyət istiqamətlərinin təqdimatı və qərar layihəsində 2024-cü il üçün nəzərdə tutulan fəaliyyətin punktlar üzrə ifadəsi bizi çox maraqlı və yeni tarixi mərhələdə Azərbaycan dövlətçiliyi üçün aktual olan bir məqama yönəldir. Onun aktuallığını gerçəkdən anlamaq üçün iki ümumi faktı yada salmaqda fayda vardır.

AMEA-nın dövlət başçısı tərəfindən təsdiq olunmuş yeni nizamnaməsində təşkilatın 21 vəzifəsi müəyyən olunmuşdur. Onlardan 5-i aşağıdakı kimidir:

– Elm sahəsində normativ hüquqi aktların, dövlət proqramlarının, strategiyaların, milli fəaliyyət planlarının, konsepsiyaların hazırlanmasında, bu sahənin prioritet inkişaf istiqamətlərinin və inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində iştirak etmək;

– Azərbaycan dilinin qorunmasında, azərbaycançılıq və milli dövlətçilik ideologiyasının elmi əsaslarının işlənilməsində iştirak etmək, bu istiqamətdə ardıcıl və sistemli tədqiqatlar aparmaq;

– Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin, mədəniyyətinin, tarixi-mədəni irsinin, adət-ənənələrinin, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə dair elmi tədqiqatlar həyata keçirmək;

– görkəmli elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin elmi irsini, şəxsi arxivlərini, əlyazmalarını, tarixi əhəmiyyət kəsb edən digər materialları qoruyub saxlamaq və istifadə üçün təqdim etmək, elmi məktəbləri inkişaf etdirmək;

– apardığı elmi tədqiqat işlərini elmin prioritet inkişaf sahələrinə və istiqamətlərinə uyğunlaşdırmaq.

Bu vəzifələrdən fəlsəfi xarakterli müəyyən nəticələr çıxarmaq olar:

Birincisi, nizamnamə AMEA-nın üzərinə elmi vəzifə kimi dövlətin elm siyasətinə xidmət etməyi qoyur. Bu, o deməkdir ki, AMEA-nın vəzifəsi hazırda dövlət başçısının müəyyən etdiyi kurs üzrə elm siyasətinə ciddi dəstək verməkdən ibarətdir. Təşkilatın ümumi yığılmasında AMEA rəhbərliyinin irəli sürdüyü fikirlərdə bu özəllik ciddi yer tutmuşdur.

İkincisi, AMEA üçün məsələ ümumi halda elm siyasətinə uyğun fəaliyyət göstərməyi deməklə qətiyyətlə məhdudlaşmışdır. Bu fəaliyyətin əməli tərəfi konkret məzmununda müəyyən edilmişdir və praktiki təbiiqəddir! Onların sırasında yuxarıda vurğuladığımız 5 vəzifənin hər biri vardır. Burada “dövlət proqramlarının, strategiyaların, milli

fəaliyyət planlarının, konsepsiyaların hazırlanmasında, bu sahənin prioritet inkişaf istiqamətlərinin və inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində iştirak etmək”, “azərbaycançılıq və milli dövlətçilik ideologiyasının elmi əsaslarının işlənilməsində iştirak etmək” və “Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin, mədəniyyətinin, tarixi-mədəni irsinin, adət-ənənələrinin, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi” xüsusi vurğulanmışdır.

Üçüncüsü, burada əksini tapmış ümumi tezis – ideyanın qarşılıqlı əlaqədə həyata keçməsi əlavə vəzifə kimi məntiqi olaraq alınır.

Bəs həmin məqamları tədqiqat prosesində və mövzularında hansı ümumi parametrlərə görə vahid məntiqi əsasda reallaşdırmaq mümkündür? Bunun üçün nizamnamədə yer almış 6 fəaliyyət istiqamətindən 3-nün məzmununa diqqət yetirək. Onlarda deyilir:

–Azərbaycanın iqtisadi, sosial, mədəni və innovativ inkişafına xidmət göstərmək AMEA-nın fəaliyyətinin əsas məqsədidir;

–elm sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;

–həyata keçirdiyi elmi tədqiqatların Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair milli prioritetlərə və inkişaf strategiyasına uyğun təşkilini və inkişafını təmin etmək.

Aydın görünür ki, AMEA rəhbərliyi dövlət başçısı tərəfindən qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələri fəaliyyət istiqamətlərində dəqiq və konkret ifadə etmişdir. Burada “Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair milli prioritetlərə və inkişaf strategiyasına uyğunluq”, “iqtisadi, sosial, mədəni və innovativ inkişafına xidmət” və “elm sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək” kimi vəzifələr aparıcıdır.

Vurğulanan vəzifələrlə konkret fəaliyyət istiqamətlərinin seçdiyimiz punktları ideya, yanaşma və reallaşma aspektlərində bir-birini tamamlayırlar. Fikrimiz, onların qarşılıqlı əlaqəsində AMEA üçün vacib olan bir tezis də yaranmışdır. O tezis yeni tarixi mərhələdə milli ideyanın konseptual, fəlsəfi, siyasi-nəzəri, hüquqi hazırlanmasında və təkliflər paketi kimi təqdim olunmasında AMEA-nın aparıcı rol oynaması ilə əlaqəlidir. Niyə məhz milli ideya?

Akademiya strateji orqan kimi

Ölkənin baş elmi təşkilatı kimi AMEA strateji dövlət orqanıdır. Onun geniş və güclü elmi kadrlar sistemi mövcuddur. Buna görə də AMEA müasir mərhələdə və gələcək dövrlərdə dövlətçilik, elm, mədəniyyət, ideologiya, təhsil, sosial-mədəni, iqtisadi tərəqqi, hərbi-müdafiə, kosmik tədqiqatlar, texnologiya, fundamental elmlərin hər bir sahəsi üzrə

malik olduğu imkanlarla dövlətin yanında olmalıdır.

AMEA indi məhz bu funksiyaları tam məsuliyyəti ilə yerinə yetirməkdədir. Ümumi desək, dövlət üçün strateji əhəmiyyət daşıyan hər bir məsələnin nəzəri-elmi cəhətdən araşdırılması və onun praktiki reallaşma yollarının müəyyən edilməsi AMEA-nın missiyasına daxildir.

Strateji xarakterli ümumdövlət əhəmiyyətli məsələlər sırasında yeni tarixi mərhələdə milli ideyanın yeri və rolu haqqında Prezident İlham Əliyev kifayət qədər aydın və dəqiq mövqə bildirmişdir. Eyni zamanda, dövlət başçısı, bütövlükdə, cəmiyyəti milli ideyanın hazırlanması prosesində geniş iştiraka səsləmişdir. Bu müraciətdən sonra AMEA əsaslı şəkildə milli ideyanın həm yeni mərhələ üçün təhlilini, həm də onun müzakirəsinə baş vurmaqdadır. Bunun sadəcə söz olmadığını konkret fəaliyyət göstərir. Onları bir neçə səviyyədə qruplaşdırmaq olar.

Təhlili müzakirələr səviyyəsi

Bu funksiya AMEA Rəyasət Heyətinin uyğun elmi seminarlarında AMEA prezidentinin koordinasiya və birbaşa rəhbərliyi ilə həyata keçirilir. O cümlədən, milli ideya ilə əlaqəli müxtəlif xarakterli mövzular həmin seminarlarda müzakirə edilir və konkret yekun tezislər müəyyənləşdirilir. Bu proses nəticəsində milli ideya ilə bağlı fəlsəfi, tarixi, sosial, kulturoloji, iqtisadi, texnoloji və digər aspektlərə aid tezislər formalaşdırılır, onların vahid ideoloji məntiq çərçivəsində sistemləşdirilməsi aparılır. İdeoloji məntiq azərbaycançılıq ideologiyasının ruhuna və məqsədinə uyğun məntiqi yanaşmanı ehtiva edir. Burada azərbaycançılıq çərçivəsində multikultural dəyərlərin cəmiyyətin bütövlüyünü təmin etmək kimi strateji hədəf kontekstində nəzərə alındığı müşahidə edilir.

AMEA-nın ümumi yığılmasının qərarlarında ifadə edilmiş “ölkənin hərbi, texnoloji, ideoloji, enerji, informasiya, nəqliyyat və iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasında, ərazi toxunulmazlığının təmin edilməsində elmin daha yaxından iştirakını təmin etmək üçün kompleks tədbirlər hazırlanıb həyata keçirilsin” və “Azərbaycançılıq ideologiyasının və multikulturalizm konsepsiyasının elmi-nəzəri əsaslarının tədqiqi və fundamental istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, sosial proseslərə tətbiqi ilə bağlı araşdırmalar daha da genişləndirilsin” punktlarının birbaşa həm də milli ideyanın hazırlanması fəlsəfəsinə aid olduğunu anlamaq çətin deyildir.

Milli ideyanın hazırlanması aspektində burada AMEA rəhbərliyinin ciddi nəzərə aldığı və konspektual xarakterə malik bir faktı da vurğulamalıyıq. Biz, milli ideyanın elmi seminarlarda nəzəri təhlili müzakirələrinin konseptual baxımdan sərhədlərini qərarda

yer almış iki müddəanın müəyyən etdiyini nəzərdə tuturuq. Onlardan birincisi təhlilin ümumi fəlsəfi və elmi-siyasi “çətiri” ilə bağlıdır. Qərarda həmin məqam aşağıdakı kimi ifadə edilmişdir: “Dünyada və regionda geosiyasi və iqtisadi arxitektikanın müəyyənləşməsində Azərbaycanın əsas faktora çevrildiyi müasir dövrdə respublikada fundamental və tətbiqi tədqiqatların prioritetləri “Güclü Azərbaycan Konsepsiyası”nın elmi əsaslarının hazırlanmasına yönəldilsin”. Deməli, milli ideya güclü dövlətin milli ideyası olmalıdır.

Təhlili konseptual fəaliyyətin müasir elmi əsaslandırılmasının başlıca tezisi də qərarda belə ifadə edilmişdir: “texnoloji inkişaf, rəqəmsallaşma, kibertəhlükəsizlik, sünü intellektin tətbiqi edilməsi və s. kimi istiqamətlər üzrə elmi araşdırmaların daha da gücləndirilməsi, bu sahələr üzrə respublikada və xaricdə mütəxəssislərin hazırlanması üçün tədbirlər həyata keçirilsin”.

AMEA Rəyasət Heyətinin tədbirlərində təhlili, konseptual, nəticəverici müzakirələr faktiki olaraq II məqalədə vurğuladığımız üç başlıca vəzifə – blokun sintez halında konkret reallaşma mexanizmidir. Rəyasət Heyətinin milli ideya ilə bağlı seminarlarının predmet istiqamətli olması da təmin edilmişdir. O artıq ikinci səviyyə ilə – tədqiqat institutlarının fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Milli ideyanın araşdırılması

Bu, AMEA-da milli ideyanın araşdırılması prosesinin bazasını təşkil edir. Bu prosesdə sosio-humanitar elmlərə aid hər bir institut kollektivi iştirak edir. Təbiət elmləri, riyaziyyat, kibernetika, informasiya, texniki elmlər də bu prosesdən kənar qalmırlar.

Onların hər biri öz layihələri üzrə milli ideyanın araşdırılmasında iştirak edirlər.

Məsələn, informasiya texnologiyaları institutu ciddi bir funksiyaya – elmi fəaliyyətin riyazi-kibernetik-informasion modeləşdirilməsi, o cümlədən, sünü intellektin bu prosesdə iştirakı istiqamətində əhəmiyyətli araşdırmalarını davam etdirir. Həmin bağlılıqda yeni alqoritmlərin tətbiqi çox maraqlı hadisədir. Bu istiqamətdə akademik Rəsim Əliyuliyevin rəhbərlik etdiyi tədqiqat institutunda mütəmadi olaraq elmi seminarların təşkil edilməsi faydalıdır.

Bunlarla yanaşı, milli ideyanın araşdırılmasında Fəlsəfə və Sosiologiya, Filologiya, Tarix, Folklor kimi institutların üzərinə ayrıca məsuliyyət düşür. Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunda bu istiqamətdə intensiv araşdırmalar aparılır. Fəlsəfənin müxtəlif aspektləri üzrə milli ideyanın təhlili aparılır və onlar konkret əsərlərdə, müxtəlif elmi tədbirlərdə ifadəsini tapır. Bu zaman Fəlsəfə və Sosiologiya, Tarix, Filologiya və Folklor institutlarının birgə tədbirlər təşkil etməsi faydalı gedişətdir. Həmin istiqamətdə Azərbaycanın görkəmli elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin, yazıçı və şairlərinin yaradıcılıqlarının institutlararası mühitədə təhlili ilə bağlı tədbirlərin çəkisinin getdikcə artması lazımdır.

Beləliklə, AMEA geniş şəkildə, elmi əsaslı və müxtəlif araşdırma səviyyələrinin qarşılıqlı əlaqəsində yeni tarixi mərhələdə milli ideyanın hazırlanmasında artıq aparıcı rol oynamaqdadır. Bu təbii və məntiqi prosesin daha yüksək səviyyəyə çatacağını gözləmək olar.

*Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru*